

In Memoriam
**EUGEN SIMION – UN VIZIONAR TRUDITOR
LA PRESTIGIUL ACADEMIC AL ROMÂNIEI**

Emil Constantinescu

In memoriam

EUGEN SIMION – UN VIZIONAR TRUDITOR LA PRESTIGIUL ACADEMIC AL ROMÂNIEI

Emil Constantinescu

La puțin timp după ce profesorul și academicianul Eugen Simion a plecat dintre noi, am răspuns unei invitații din partea Fundației Naționale pentru Știință și Artă pentru o întâlnire dedicată evocării vieții și operei sale, în sediul fundației al cărei ctitor a fost. În jurul mesei din sala de la primul etaj, devenită neîncăpătoare, se aflau mulți dintre apropiații fostului președinte al Academiei Române.

De-a lungul anilor am participat la multe ședințe comemorative în Aula Academiei Române. Academicieni în ținuta de gală inspirată de nemuritorii Academiei Franceze, înalte oficialități ale statului, ambasadori, invitați de onoare, presă și televiziune, o atmosferă solemnă menită marcării memoriei unor mari personalități științifice și culturale în conștiința națiunii. Cadrul intim al vilei din strada Dem. Dobrescu sugera mai degrabă atmosfera unei șezători la care cei apropiați își împărtășesc gândurile pentru ei și nu pentru restul lumii și unde asemenea unui priveghi am avut senzația prezenței celui dispărut de curând. Când sufletul unei persoane cu care ai colaborat îndeaproape sau ai fost prieten pleacă în ceruri, ia cu el ceva din tine și lasă în schimb ceva din el asupra ta. Un amestec de lumină și umbră care te ajută să conturezi mai bine momentele pe care le păstrezi în memorie, ferindu-le de uitare. Peste toate, am simțit regretul că nu am putut petrece atâta timp cât mi-aș fi dorit cu un om ales, de la care puteam dobândi un spor de înțelepciune.

După ce întâlnirea s-a încheiat, în drum spre casă m-am gândit că lui Eugen Simion îi datoram mai mult decât evidențierea excelenței sale în domeniul literaturii, oricât de semnificativă ar fi aceasta. Este vorba de refacerea prestigiului Academiei Române ca for de consacrare a elitei intelectuale însărcinate cu realizarea unei viziuni și strategii pe termen lung a dezvoltării economice, sociale și culturale, o misiune pe care și-a asumat-o și la care a avut o contribuție remarcabilă.

Am împărtășit cu Eugen Simion, în circumstanțele unei schimbări istorice - tranziția de la dictatura comunistă la democrație - un destin comun: alegerea în același timp, în deplină libertate, a doi profesori de la Universitatea din București, cu vârstă și experiență asemănătoare, în fruntea unor instituții fundamentale ale națiunii, investite cu responsabilități majore: pentru Președinția României - asigurarea independenței, suveranității și integrității teritoriale ale statului și pentru Academia Română - conservarea identității culturale și spirituale a națiunii. Deși acționează independent, ele au un țel comun: demnitatea națională, care se poate afirma doar prin îmbinarea acestor misiuni. Acum, când unul dintre noi doi s-a stins, a rămas datoria mea să relev rolul pe care, cu două decenii în urmă, l-a avut mandatul său de președinte al Academiei Române în refacerea autonomiei acestui for de consacrare a valorilor, grav afectată în regimul comunist.

Are judecata mea relevanță în climatul intern și internațional de ignorare sau chiar negare a rolului elitelor academice în societatea modernă? Îndrăznesc să sper că poate fi utilă în contextul autohton, mai ales noilor generații, cărora le este inoculată în mod periculos ideea că promovarea și consacrarea valorilor este consecința unor aranjamente politice ale grupărilor de interese financiare sau a unor combinații imorale. Această idee poate fi contracarată doar de evidența unui model. Criza morală în care ne aflăm, cuplată cu ascensiunea mediocrității și suspiciunea generalizată, mă obligă să afirm ferm că Eugen Simion a fost ales președinte al Academiei Române exclusiv în virtutea excelenței profesionale și că nu și-a folosit niciodată funcția pentru obținerea unor avantaje de orice fel, iar pentru cei care ar pune la îndoială obiectivitatea acestor afirmații, precizez că le fac în situația în care nu am făcut parte din aceleași organizații, nu am lucrat împreună, nu am fost prieteni și am avut uneori orientări diferite. Pentru cei care nu sunt convingși că mediul academic este cel care poate oferi societății modelul de competență și moralitate de care are nevoie, menționez că Eugen Simion nu a fost singurul. Toți ceilalți președinți ai Academiei din 1994 până în prezent pe numele lor Virgiliu Constantinescu, Eugen Simion, Ionel Haiduc, Ionel Valentin Vlad și Ioan Aurel Pop corespund integral acestor exigențe. Și asta pentru că au înțeles că președinția Academiei, ca și cea a României, nu este o funcție, ci o demnitate, care impune cele mai înalte standarde de competență și moralitate și că trebu-

ie tratată ca o misiune nobilă în slujba națiunii, raportată la valori și nu la interese.

Întorcându-mă în trecut, îmi amintesc că pe Eugen Simion, ca și pe alți distinși intelectuali care mi-au influențat devenirea intelectuală, l-am cunoscut mai întâi prin ce scria. Regimul autoritar, sub care am trăit în a doua jumătate a secolului XX, chiar și atunci când teroarea s-a mai îmblânzit, a continuat să îi izoleze pe membrii elitei academice, nu numai de restul societății, dar și între ei. Am funcționat aproape treizeci de ani într-o Catedră de la Facultatea de Geologie, legată de un culoar cu Facultatea de Litere, unde preda Eugen Simion. Nu ne-am intersectat niciodată. Nu știam cum arată, dar știam cum gândește.

Chiar și în cele mai negre perioade au rămas deschise niște canale de comunicare intelectuală, care pentru mine au fost spectacolele de teatru și revistele literare. În fiecare săptămână așteptam cu nerăbdare ziua de joi. Dimineața, cumpăram de la chioșcul din Pajura revista „România literară” și în tramvai, pe drumul spre Universitate, deschideam nerăbdător paginile de critică literară semnate de Eugen Simion, Nicolae Manolescu și Mircea Iorgulescu, un triumvirat în care fiecare era interesant în felul lui. Împreună au reprezentat pentru cititorii revistei rezistența culturală față de dictatura comunistă, prin recuperarea din trecut a scriitorilor eliminați din circuitul cultural, marginalizați, nu de puține ori arestați, reprimați sau exilați, în perioada de represiune. Cu gândul la viitor au încurajat afirmarea generației optzeciste, care gândea diferit față de canoanele propagandei comuniste.

Citind criticile lui Eugen Simion am revăzut prin ochii lui multe dintre romanele din perioada interbelică, din biblioteca bunicului meu pe care le citisem pe nerăsuflăte, de-a valma și printre ele mai ales proza fantastică a lui Mircea Eliade, proscrisă mult timp de cenzura comunistă. Ce m-a atras la Eugen Simion era modul de abordare al criticii literare. Autorul expresiei bine-cunoscute – „sfidarea retoricii” – care îl definea chiar pe el, îi trata pe scriitori ca pe niște prieteni pe care nu dorești să îi judeci, ci să îi înțelegi. Cum bănuiam la început și apoi aveam să aflu din memoriile sale, construiam cu ei frumoase relații personale. De la respectul afectuos pentru Marin Preda, până la prietenia cu Fănuș Neagu, Marin Sorescu, Grigore Vieru și, mai presus de toate, relația cu fostul său coleg de liceu Nichita Stănescu.

Numai printr-o astfel de dublă cunoaștere putea descoperi în poezia lui Nichita o „diafanitate prerafaelită”, care dezvăluie o asimilare sensibilă din partea criticului a unei picturi pline de alegorii și simboluri, prezentate într-o lumină strălucitoare. Ea deschide calea spre frumoasa definiție, „ninsoare de lumină”, a versurilor celui care și-a trăit viața ca pe un poem.

Interesantă a fost relația lui Eugen Simion cu matematicianul Solomon Marcus, autorul unui tratat de poetică matematică, relație continuată apoi timp de decenii sub cupola Academiei. Ei s-au întâlnit în anii '80, undeva la jumătatea drumului dintre știință și cultură, între descoperire și creație. Într-un articol publicat în „România literară” sub titlul „Logica paradoxului”, comentând volumul lui Solomon Marcus, „Paradoxul”, Eugen Simion pleacă de la ideea că știința încearcă să străpungă cercul vicios al gândirii îngrădite în propriile limite, dar numai creația valorifică eșecurile gândirii dându-le expresivitate. Cea chemată să valorizeze insolubilele spiritului este literatura. Criticul ajunge la o concluzie pe cât de succintă, pe atât de atrăgătoare: „logica este știința care descoperă nodurile gândirii, poezia descoperă semnele din noduri oferindu-le o ieșire din paradox”. După 1995, acestei simbolistici a nodurilor și semnelor îi va conferi titlul unui volum care va adânci fecund ideea. Nu întâmplător, Fundația pe care o va lansa un deceniu mai târziu va fi dedicată deopotrivă Științei și Artei.

Au venit și acele zile din decembrie 1989, deopotrivă tragice și înălțătoare, care ne-au permis să descoperim nu numai că vocile din depărtare ale „Europei libere” aveau un chip, dar și că puteam vorbi cu cei care fuseseră aproape de noi dar pe care îi cunoscusem doar prin scrierile lor. Printre ei, și cei trei critici de la „România literară” cu care aveam curând să mă întâlnesc în împrejurări diferite ca timp și loc. Cu Nicolae Manolescu, foarte repede, în triumviratul ales de studenți și profesori să conducă Universitatea din București, în primele zile după Revoluție. Deși ulterior am colaborat îndeaproape în mediul civic-politic fără vreo controversă, întotdeauna a rămas între noi, nu știu de ce, o bandă despărțitoare îngustă, dar greu de depășit.

Pe Mircea Iorgulescu, care între timp se exilase politic în Franța, l-am întâlnit întâmplător pe o stradă din Paris, în apropierea casei lui Mihnea Berindei. Se calificase ca un reprezentant în exil al unui anticomunism pe care oarecum îl reprezentasem public în

Piața Universității, la începutul anilor '90. I-am ascultat cu interes povestea, minute bune. La despărțire, am vrut să păstrăm o amintire. Aveam cu mine un aparat foto, dar cum nu era nimeni pe stradă și telefonul pentru „selfie” nu se inventase, ne-am fotografiat separat unul pe celălalt. Am păstrat poza, cu regretul unei înstrăinări pe care libera circulație post-decembristă a ideilor și persoanelor, venită poate prea târziu, nu o anulase complet.

Cu Eugen Simion m-am găsit împreună în noul Senat al Universității. Simplul fapt al prezenței acolo avea o semnificație aparte. Pentru prima dată și poate pentru ultima, din frământata istorie a Universității, studenții își evaluaseră profesorii din punct de vedere profesional, dar mai ales etic, ceea ce dădea fiecăruia dintre noi un „certificat de garanție” a competenței și moralității. Libertatea venită brusc crease punți, dar și falii neașteptate. „Supremația esteticului” la care Eugen Simion ținea atât de mult, se depărta ca și linia orizontului, când te apropii de ea, trădată mai ales de cei care te-ai fi așteptat să o propage. Pasiunea redescoperirii ideologiilor interzise sub dictatură a tulburat apele. Ca prorector și rector am încercat să asigur un management al orgoliilor uneori exacerbate din mediul academic. A fost mai ușor cu cei proveniți din câmpul științelor dure, unde rezultatele pot fi rapid cuantificate și ierarhia cercetătorilor nu are nevoie de confirmarea opiniei populare. Mai greu în domeniul științelor umaniste, unde se acumulasera multe frustrări și resentimente, iar competiția pentru recunoașterea valorii în spațiul public era mult mai acerbă decât în științele exacte, unde cu cât nivelul era mai înalt, cu atât numărul de adresanți este mai redus.

Nu am citit cărțile de critică, teorie sau istorie literară ale lui Eugen Simion pentru că nu intrau în zona mea de preocupări, dar am urmărit cu un interes deosebit cărțile sale de memorialistică. Pentru cei care în perioada comunistă ar fi vrut să călătorească în afară, dar nu puteau ieși dintr-o țară care era un fel de închisoare mai mare, ele au fost o fereastră deschisă spre Franța și Germania, în a căror atmosferă culturală se formase elita intelectuală a României moderne. Dintre „Sfidarea retorică” și „Timpul trăirii, timpul mărturisirii – Jurnal Parizian”, ultima m-a atras dintr-un motiv foarte personal.

În 1977, am stat la coadă la librăria „Eminescu” să o cumpăr (atunci cărțile erau râvnite) pentru a găsi în ea o lume pe care o visam, dar la care nu aveam acces. Am omis în toate declarațiile

pentru fișa de la serviciul de cadre al Universității să declar originea franceză a bunicii și străbunicului meu și rudele mele pariziene, pentru că rudele în străinătate însemnau „origine nesănătoasă” și blocarea accesului în învățământul superior. Am evitat să cer o viză de plecare, pentru a nu fi descoperit, și am evitat până în '89 orice corespondență sau contact cu ei.

Cartea lui Eugen Simion a avut mare succes în anii '70 și mult după aceea. Nu era un jurnal de călătorie, cum crezusem. Specialiștii în diaristică l-au numit „o experiență inițiativă”. Nu era însă vorba de formarea unui adolescent. Când a ajuns la Paris pentru a preda despre cultura și civilizația românească la Sorbona, avea cunoștințe solide care i-au asigurat respectul de sine și l-au ferit de tentațiile Parisului, pe care Cioran avea să-l numească „un loc perfect pentru a te rata”, ceea ce cu mulți pe care i-am cunoscut ulterior s-a și întâmplat. Eugen Simion are prilejul unei întâlniri și cu figuri ilustre ale exilului românesc de la Paris – Eliade, Cioran – cu care angajează un dialog și știu din proprie experiență că acesta nu este posibil dacă nu ai ceva remarcabil de spus, care să-l intereseze pe partener. Înțelegerea altei civilizații te ajută să o înțelegi mai bine pe cea în care trăiești și, de la Paris, Eugen Simion scrie despre România în care „nu inițiativa ne lipsește, ci forța de a finisa” și că „avem o mare feroare în a proiecta și o mică voință de a duce lucrurile până la capăt”. Se întoarce de la Paris cu dorința de a „duce lucrurile până la capăt”, ceea ce a și reușit.

În țara multor speranțe eșuate, Eugen Simion este „omul speranțelor împlinite”. Editarea integrală a manuscriselor lui Mihai Eminescu are o dimensiune aparte pentru că a transpus în realitate visul predecesorilor săi Iorga, Călinescu, Perpessicius, Noica, de valorificare a manuscriselor poetului, ajunse prin donația lui Maiorescu în proprietatea Academiei. Cu trecerea anilor, realizarea a devenit tot mai grea, multe fiind deteriorate. Efortului său i s-a adăugat contribuția academicianul Mircia Dumitrescu, profesor și excepțional grafician, care a găsit soluția restaurării și multiplicării manuscriselor prin combinarea tehnicilor de gravură și tipar înalt, făcându-le lizibile. Nu a fost ușoară nici obținerea finanțării, dar în 2009, editarea celor 45 de caiete redată în 38 de volume a fost finalizată.

Finalizarea unor proiecte de anvergură precum „Opere fundamentale ale scriitorilor români”, care acoperă literatura modernă

și cea contemporană a României, creează un orizont de așteptare în fața Academiei Române, deoarece, spre deosebire de istoria veche și medievală, istoria recentă 1989 – 2024 și parțial perioada comunistă 1946 – 1989, cu excepția unor contribuții singulare, nu este încă scrisă.

La plecarea lui Eugen Simion spre cele veșnice, a fost prezentată și un fel de contabilitate a publicisticii sale. Am încercat să vorbesc despre calitatea operei sale, scrise din punctul de vedere al unui cititor cât de cât avizat, dar ceea ce impresionează este și cantitatea: 30 de cărți, 3000 de articole și studii în reviste de specialitate. Profesiunea sa fiind de critic literar, nici nu îndrăznesc să mă gândesc câte cărți a trebuit să citească cu acribia necesară, ca să scrie despre ele. Numai o pasiune arzătoare pentru obiectul muncii poate explica o asemenea concentrare de-a lungul întregii vieți.

Ce m-a impresionat întotdeauna la Eugen Simion a fost concordanța dintre profunzimea gândirii și eleganța exprimării. Acest echilibru între conținut și formă, dus la un nivel superior de rafinament artistic este vizibil în extraordinara realizare editorială dedicată clasicilor români: colecția „Opere fundamentale” apărută sub egida Academiei Române, pe care Eugen Simion a coordonat-o în dubla sa calitate de președinte al Fundației Naționale de Știință și Artă și de director al Institutului de Istorie și Teorie Literară. Meritul inegalabil al constituirii unei echipe de cercetători devotați care au scris cronologii, note și comentarii, precum și al colaborării cu excepționalul grafician Mircia Dumitrescu, i se adaugă contribuția personală la scrierea introducărilor și nu în ultimul rând străduința de finanțare a unei întreprinderi costisitoare, prin fonduri bugetare sau din sectorul privat. Am avut șansa să asist în Aula Academiei la prezentarea primelor o sută de volume și am simțit emoția sa și a echipei editoriale la reușita unui proiect care dezmințea lunga tradiție românească a marilor idei eșuate. Mi-am dat seama că acești oameni lucraseră nu numai din datorie, ci și dintr-o mare iubire pentru cărți și pentru cei care le-au scris.

Pentru mine a fost ca un cadou rar, mult dorit și așteptat. Mi-am petrecut copilăria și adolescența într-o cameră cu pereții tapisați de cărți. Era neîncălzită, dar eram mângâiat de căldura învățăturilor lor, care m-au format. Acum scriu în fața unor rafturi în care se găsesc cărțile colecției „Opere fundamentale ale scriitorilor

români”. Nu este numai un cadou util, dar și unul frumos, de o eleganță desăvârșită. Alături de ele se găsesc cărți din „Bibliothèque de la Pléiade” éditions Gallimard, printre care „Montesquieu: Oeuvres Complètes” primită cu o frumoasă dedicație de la fostul președinte al Franței, Valéry Giscard d'Estaing, și Eugene Ionesco – „Théâtre complet” primită de la Maurice Druon, secrétaire perpétuel de l'Académie Française, precum și cărți din seria „Meridiani” a editurii Mondadori din Milano, printre care cele trei volume Dante, de la „Inferno” la „Paradiso”, primite de la fostul președinte al Italiei Oscar Luigi Scalfaro. Am primit de la Eugen Simion și colaboratorii săi șansa de a oferi, la rândul meu, opere ale scriitorilor români, la înălțimea aceluiași înalt nivel editorial.

De la treisprezece – paisprezece ani citesc zilnic și am parcurs probabil câteva mii de cărți, cărora le datorez înțelegerea lumii în care trăim. La Congresul Mondial al Cărții din 2018, am ținut un discurs despre puterea cărții. Cred că această putere a cărților se datorează nu numai conținutului, dar și formei pe care le-au dat-o editorii lor. Pentru generația mea, frumusețea copertii, ilustrațiile, caracterele literelor, așezarea în pagină, senzația atingerii hârtiei lucioase sau mătăsoase au rămas o fascinație de neuitat. S-ar putea ca ecranul computerelor sau telefoanele mobile să înlocuiască lectura cărților tipărite. Cred însă că și atunci frumoasele cărți editate de Fundația Națională de Știință și Artă vor rămâne precum manuscrisele sau incunabulele, un reper al rafinamentului cultural.

Când am ales sintagma „Un vizionar trudit la prestigiul academic al României” pentru a-l descrie pe Eugen Simion, m-am referit la efortul aproape supraomnesc pe care l-a depus pentru a lăsa imaginea unei României care, prin demnitatea culturii, poate deveni din obiectul unei istorii, cum a fost, subiectul unei istorii care va fi.

Textul meu poate fi interpretat ca un laudatio postum. Se pune întrebarea dacă un laudatio poate evita exagerările encomiastice. Cred că da, dacă nu se limitează la opinii și se bazează pe fapte evidente. M-am aplecat cu atenție asupra operei și bibliografiei lui Eugen Simion. Despre operă, am încercat să vorbesc din ceea ce am citit. Despre viață, evocând evenimentele la care a participat și pe care le-am trăit la rândul meu. Mi-a fost mai ușor decât în cazul altor persoane, pentru că modul în care un critic literar scrie despre opera altora, îl definește mai bine chiar pe el.

Analizând parcursul profesional și social al lui Eugen Simion, de la ceea ce promitea a fi până la ceea ce a fost, am descoperit profilul unui umanist care a devenit lider prin viziunea sa asupra viitorului bazată pe înțelegerea trecutului, care și-a respectat colaboratorii și care s-a înălțat fără a-i înjosi pe ceilalți.

„Am încercat în mai multe rânduri să contest fantasma echilibrului meu imperturbabil, dar n-am reușit. Când cineva încearcă să-mi facă un portret, începe invariabil cu ideea calmului și a echilibrului meu interior fără să-și dea seama ce război duc cu mine pentru a ieși în lume cu o față liniștită.” Am redat citatul pentru că am găsit în el prilejul unic pe care îl au scriitorii de a-și disimula emoțiile în creația literară.

În 2022, anul în care ne-a părăsit, a apărut ultima lui carte, „Recurs la natură”, un studiu de geocritică literară care prin cultura privirii prezintă natura ca obiectiv estetic. Am citit-o cu un interes deplin justificat. Am dedicat peste șaiszeci de ani studiului naturii ca realitate fizică, înaintând cu instrumentele științei de la ceea ce se vede la ceea ce este ascuns sub învelișul biogeografic, de la ceea ce există la ceea ce a existat în miliarde de ani, pentru a înțelege ce s-a întâmplat de la creația primordială până în zilele noastre.

Eugen Simion a plecat dintr-un pol opus, cercetând un alt tip de creație: al artei și literaturii dedicate naturii. El vedea peisajul ca o artă a privirii, ca un loc al memoriei, ca o ezitare între reprezentarea naturii și autoreprezentare, între natura pe care creatorul inspirat o privește și oglinda în care creatorul se privește. După care spune el, citându-l pe pictorul Corneliu Baba, „artistul îi întoarce spatele ca să poată medita la universul pe care îl poartă”. Volumul se încheie cu ideea că „fiecare peisaj este o pagină din cartea pe care Dumnezeu a scris-o la începutul lumii atunci când, ordonând stihiiile, a creat natura primordială”. Iată cum, venind pe cărările diferite ale științei și ale artei, am ajuns în același punct și, poate, la aceeași concluzie: prin retragerea în natură poți fi „mai aproape de Dumnezeu și de esența creației primordiale”.

Am încercat să mi-l imaginez pe Eugen Simion scriind această carte, ca pe un vizitator al unui muzeu virtual al literaturii române și universale în care, după ce a zăbovit îndelung în sălile cu portretele unor personaje literare puternice și controversate, se retrage în galeria cu peisaje naturale pentru a găsi liniștea împăcării cu lumea și cu sine însuși.

Aplecându-mă cu atenție asupra unor momente disperate din viața și opera lui Eugen Simion, am văzut că ele se leagă într-un destin pe care el l-a transformat într-o misiune. Și am înțeles că patriotismul luminat pe care l-a slujit nu se poate cumpăra și nici împrumuta. El vine dinăuntrul ființei tale și din trecutul îndepărtat al neamului tău, legând natura cu cultura într-o identitate care oferă vieții un sens înalt.

Nu știu câți dintre noi vom avea la finalul vieții bucuria tămăduirii prin revenirea în liniștea naturii, dar uneori avem șansa momentelor rare în care oamenii simt nevoia să vorbească cu sinceritate despre trăirile lor. În acea seară de vară, ascultându-i pe cei apropiați într-un fel sau altul de Eugen Simion, mi-am dat seama că vorbind despre el celebrăm – într-o societate fracturată de orgolii și interese – o comuniune a valorilor după care tânjim de atâta timp.

3 octombrie 2024